

Таким чином, окреслений вище причинно-наслідковий ланцюг дає розуміння тактики і стратегії Кремля щодо України, глибинних причин виникнення російсько-української війни, її характеру, основних рис і головних уроків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киридон А., Троян С. Передумови, причини, характер війни. Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. Вип. 1. 352 с. С. 14–28.
2. Парахонський Б., Яворська Г. Походження війни з безсилля миру: смислова логіка війни // Стратегічна панорама. Спеціальний випуск. 2022.
3. Грицак Я. В Україні вирішується доля усього світу. URL: <https://zbruc.eu/node/110916>
4. Ясь О. Російсько-українська війна. Воєнна сучасність у координатах історичної темпоральності. Методичні матеріали для семінару-практикуму у вищій школі / За ред. В. Смолія. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2023. 46 с.
5. Лисенко О. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. Вісник НАН України. 2022. № 7. С. 85–98.
6. Горбатенко В. П. Рашизм // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм>
7. Заява Верховної Ради України «Про визначення існуючого в Російській Федерації політичного режиму як рашизму та засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людоненависницьких». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1687625>
8. Прикметник «ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ» – слово 2019 року. URL: <http://slovopys.kubg.edu.ua/prykmetnyk-ekzystentsiinyi-slovo-2019-roku/>
9. Сергій Плохій: «Ця війна є війною за всю Європу». URL: <https://zbruc.eu/node/110984>
10. Волович О. Історія як поле змагання «Українського світу» і «русского мира» // *Зовнішні справи*. 2014. № 12.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (на прикладі Черкаського державного технологічного університету)

*Валентин ЛАЗУРЕНКО, доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Черкаський державний технологічний університет*

Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства на сучасному етапі, зниження рівня життя більшості населення, значне знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, невизначеність в оцінці подій історичного минулого Українського народу (а цьому десятиліттями сприяла “проросійська антидержавна колона” у органах державної влади) негативно вплинули на моральні цінності підростаючого покоління.

У цих умовах, і особливо в реаліях розв’язаної російською федерацією у 2014 р. війни проти України, постає необхідність вирішення на державному рівні

найгостріших проблем, пов'язаних із вихованням реального патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства і зміцнення України як держави. В Стратегії національної безпеки України зазначається, що заради консолідації українського суспільства слід поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств Українського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці і взаємодопомоги, безпосередньої залежності успішності кожного громадянина України від рівня єдності українського суспільства, що сприятиме формуванню національної ідеї в її широкому, світоглядному розумінні [1, с. 4].

Але особливу увагу потрібно приділяти саме українській молоді. Метою національно-громадянського (національно-патріотичного) виховання є формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти. Головною складовою патріотичного виховання є формування у молоді любові до рідної країни, що здійснюється насамперед сім'єю, безпосереднім соціальним оточенням через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань [1, с. 5].

Основна ідея, виходячи з цього, полягає у мотивуванні молодого покоління до громадської активності. Це стане запорукою небайдужості як сьогоденного, так і прийдешніх поколінь громадян. Найкращою мотивацією до суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбуття. Саме тому патріотичне виховання молоді є найголовнішим пріоритетом молодіжної політики в Україні, щоб сформувати цілісну систему, спрямовану на забезпечення процесу національно-патріотичного виховання [1, с. 5].

Процес національно-патріотичного виховання є важливою складовою національної безпеки України. Реалізація єдиної комплексної програми патріотичного виховання молодих громадян України забезпечує ґрунтовну мотивацію молоді до праці на користь України. Патріотичне виховання є складовою частиною загального виховного процесу, являє собою систематичну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, має високий рівень комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління, пронизує усі сторони життя: соціальну-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право [1, с. 5].

Велику роль у формуванні патріотичної складової української освіти в роки незалежності України відіграв свого часу Президент України Віктор Ющенко (2005 – 2010 рр.). У цьому контексті він як лідер нації закликав у роки свого президентства представників української вищої школи дбати не лише про високі стандарти навчання, а й формувати активну громадянську патріотичну позицію студентства. Віктор Ющенко запропонував закладам вищої освіти долучитися до національних гуманітарних проєктів – вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр., відбудови повністю жорстоко зруйнованої московитами у XVIII столітті гетьманської столиці Батурина, відзначення річниць бою під Крутами тощо. Президент України висловлював переконання, що патріотичне виховання має бути безумовним пріоритетом усіх гілок влади, адже це запорука безпеки держави у майбутньому.

Виховання молоді на кращих прикладах життя борців за становлення української державності є одним із найважливіших шляхів формування історичної пам'яті. Патріотичне виховання молоді сприяє конструюванню національного історичного нарративу через донесення до молоді правдивої інформації про героїчне минуле Українського народу та звільненню історії від ідеологічно заангажованих, а то й відверто маніпулятивних трактувань радянсько-імперської доби.

Організуюючи виховну роботу з патріотичного виховання, потрібно враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності. Саме патріотизм, громадянськість мають об'єднувати українців, щоб зберегти те, що протягом століть було нашою метою, – незалежну державу. Одним із важливих об'єднувачих чинників у суспільстві може слугувати збереження культурної та історичної спадщини [1, с. 6].

Державними інституціями, що забезпечують питання формування і реалізації державної політики у сфері патріотичного виховання, молоді є Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури та інформаційної політики України, РНБО України, Міністерство оборони України, Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України та інші. Гідне місце в цій системі патріотичного виховання повинні займати заклади вищої освіти як просвітницькі та наукові центри і як такі, що виконують державницьку місію Міністерства освіти і науки України.

В Національній доктрині розвитку освіти (затвердженій Указом Президента України № 347 від 17.04.2002) [2] зазначається, що національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин.

Одним із шляхів забезпечення патріотичного виховання у ЗВО є створення відповідних навчальних програм з курсів гуманітарного циклу, які б відображали основні етапи становлення української державності та висвітлювали життя та діяльність видатних українських діячів. Особлива увага приділяється викладанню історичних дисциплін, оскільки саме через них здійснюється конструювання національного історичного нарративу через докорінне оновлення поглядів на минуле України та звільнення його від стереотипів та міфів радянсько-імперської доби.

18 травня 2019 р. Указом Президента України Петра Порошенка № 286/2019 була затверджена «Стратегія національно-патріотичного виховання» [4]. Стратегія національно-патріотичного виховання (далі – Стратегія) розроблена відповідно до положень Конституції України, законів України "Про освіту", "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті", "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки", "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років", Постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 р. № 373-VIII "Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді" та інших нормативно-правових актів, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності [1].

В Україні, відповідно до затвердженої на 2020–2025 роки Стратегії – національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність,

гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [4].

Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти. Утвердження поваги до державної мови, піднесення її престижу серед громадян є важливим аспектом формування й розвитку особистості та основою національно-патріотичного виховання.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.07.2015 № 768 при МОНУ було створено Раду з національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 затверджена Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

В цілому слід відзначити, що хоча органами державної влади проводиться певна робота у плані здійснення патріотичного виховання молоді, але існує ряд значних проблем у цій галузі, зокрема в інформаційно-аналітичній площині. Так, до цього часу не вимагається подавати до Міністерства освіти і науки України щорічний розгорнутий звіт про проведену національно-патріотичну виховну роботу у закладах вищої освіти. Не проводились від 2008 р. наради проректорів з виховної роботи ЗВО України щодо новацій патріотичної роботи у ЗВО. Останню серйозну нараду з приводу виключно патріотичного виховання студентської молоді проводив особисто міністр освіти і науки України Іван Вакарчук у 2008 році. Хоча на регіональному рівні, зокрема на Черкащині, ці питання постійно перебувають у активному полі зору керівництва освітянської галузі.

Революція Гідності, жертвний подвиг Героїв Небесної Сотні, події, які нині переживає Український народ, ще раз засвідчили, що проголошена у 1991 р. державна незалежність потребує постійного захисту, забезпечення національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді.

У Черкаському державному технологічному університеті (ЧДТУ) напрацьовано досвід системного підходу до національно-патріотичного виховання. З 2002 р. в ЧДТУ діє "Концепція національно-громадянського виховання студентів в умовах становлення української державності", поновлена у 2015 та 2020 роках. Вчена рада закладу вищої освіти регулярно розглядає хід її виконання, заслуховуючи звіт проректора з гуманітарно-виховних питань [5]. Національно-патріотичне виховання молоді в ЧДТУ реалізується у досягненні таких виховних завдань: прищеплення загальнолюдських духовних цінностей: цінності людського життя, Добра, Краси, Справедливості; формування національної ідентичності, спільних національних цінностей, при цьому забезпечуючи толерантне ставлення до наявної в Україні культурної різноманітності; вивчення державницьких традицій України: Київська Русь, Литовсько-Руська держава, козацька держава, Гетьманщина, УНР, ЗУНР; ознайомлення з історією боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху; формування духовних цінностей громадянина: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до Українського народу, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за героїчне минуле і сучасне; вшанування національної пам'яті; виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну

України та історичних святинь, демократичних цінностей; формування мовної культури, оволодіння та вживання державної мови, як і мов інших народів, що складають українську політичну націю, поширених іноземних мов; прищеплення шанобливого ставлення до Збройних Сил України, інших військових формувань, добровольчих військових об'єднань громадян в українській історії; роль Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до сучасності; військово-патріотичне виховання молоді, спрямоване на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування готовності до служби в армії, задоволення інтересів підростаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту Вітчизни; мотивацію молоді до військової служби; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про людей з особливими потребами; виховання гідності, прагнення до свободи, справедливості, толерантності, миролюбності; виховання готовності і здатності протидіяти проявам несправедливості, жорстокості, аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності [5].

Сучасне виховання в ЧДТУ побудоване з опорою на досягнення системи колективного виховання, заснованої на співпраці й партнерстві. Головним завданням гуманізації технічної освіти в ЧДТУ є розвиток духовності студента у поєднанні з високим рівнем професійної культури, створення умов для набуття ним соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу. З цією метою в ЧДТУ діє Відділ студентського розвитку та культурних програм, який є основним структурним підрозділом виховної діяльності у ЧДТУ [6].

Система основних принципів виховної роботи, якими на сьогодні керуються в ЧДТУ, включає цілий комплекс важливих стратегічних положень, а саме: гуманність освіти і гуманізм до суб'єктів виховання, що мають на увазі самореалізацію і саморозвиток, творчість, гармонію інтелектуальної і фізичної діяльності; диференційований підхід до розвитку індивідуальних якостей; демократизм, що припускає реалізацію системи виховання, заснованої на взаємодії, співпраці викладачів і студентів; безперервність діяльності, оскільки виховання – це процес цілеспрямованого формування бажаних якостей особи, то й виховна робота повинна органічно супроводжувати студента як в навчальний, так і позанавчальний час; пошана до загальнолюдських вітчизняних цінностей, прав і свобод громадян, коректність, толерантність, дотримання етичних норм; спадкоємності поколінь, збереження, розповсюдження і розвитку національної культури, виховання шанобливого відношення, любові до України, рідної природи, відчуття причетності та відповідальності за справи в рідному університеті [6].

Просвітницько-виховні, патріотичні, іміджеві та інші заходи, які проходять традиційно в ЧДТУ, умовно поділяються на три групи.

Перша група. Це традиційні заходи, які вже є частиною нашої корпоративної культури: День університету, Дні факультетів, Фестиваль студентських талантів «Дебют першокурсника» та Фестиваль «Європа-фест», університетський патріотичний захід «Плекаймо мир», приурочений до Міжнародного дня миру, спортивне свято «Спорт. Молодість. Краса», День студента, Кубок ректора ЧДТУ з КВН, спортивно-патріотичне свято «Славних воїнів гідні нащадки», День студентського спорту в ЧДТУ, День закоханих, День вишиванки, шоу-конкурс «Містер і Міс ЧДТУ», урочисте відкриття Головної новорічної ялинки ЧДТУ на День Святого Миколая, Весняна та Осіння толока. Робота Клубу цікавих зустрічей та інші заходи.

Друга група. Заходи державного обов'язкового проведення в освітніх закладах: День захисника України, День козацтва, День Гідності та Свободи України, Диктант національної єдності, День визволення території України від нацистських загарбників, День української писемності та мови, День пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, День Збройних Сил України, День Героїв Небесної сотні, День Соборності, заходи з нагоди дня народження Т. Шевченка, В. Симоненка, заходи з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, заходи присвячені Українській революції 1917 – 1921 рр., День Конституції України, День української державності, День Незалежності, День Прапора, День захисника України, День українського козацтва та інші заходи, які проводяться відповідно до рекомендаційних листів Міністерства освіти і науки України.

Третя група – це заходи іміджевого характеру, які, окрім того, що перетворюють ЧДТУ на осередок регіонального культурно-просвітницького простору та показують рівень університетського поважного ставлення до популяризації національної духовності та культури – ще і привертають увагу до ознайомлення із освітньою складовою університету учнів шкіл регіону та їх вчителів. Це такі потужні масові регіональні заходи: Черкаський обласний Фестиваль-конкурс юнацької творчості «Крила»; науковий пікнік «Кліматичний челендж»; День Європи в ЧДТУ; Черкаський обласний Фестиваль-конкурс «Європейський туризм на мапі Черкащини»; Черкаський обласний конкурс реклама-фест «Моя школа – найкраща!»; Обласний фестиваль робототехніки «Робофест ЧДТУ».

Завершуючи цю статтю хочемо коротко зацентувати увагу на зарубіжному досвіді національного виховання на прикладі кількох країн, який нам варто враховувати. Тут перелічимо ті фактори, які впливають на відчуття патріотизму: мова, державні символи, національна аудіо-відео та друкована продукція, національні герої, національні події, норми поведінки керівництва країни, культура та звичаї народу, система державної пропаганди.

США: для пропаганди дуже активно використовують державний прапор.

Франція та Німеччина: законодавство жорстко регламентує використання іноземних мов та аудіо-візуальної продукції іноземною мовою.

Данія: виписані етичні стандарти суспільства [1, с. 41].

Польща: розроблена і реалізується програма, яка має назву «Патріотизм завтрашнього дня». Відповідно до неї у різних містах Польщі місцева влада влаштовує дні національного прапора. У агітаційних роликах на телебаченні та на радіо лунають пісні, які обіцяють, що Польща перетвориться на державу, що базуватиметься на принципах верховенства права, солідарності та справедливості. Програма спрямована здебільшого на молодих людей, яких закликають залишатися на батьківщині і будувати тут своє майбутнє. Патріотичне виховання у Польщі розпочинається з дошкільного віку. Дітей ще з садочка вчать, як виглядає прапор, вчать національного польського гімну, виховують у них локальний патріотизм. Дошкільнят водять по музеях рідного міста, показують пам'ятники, знайомлять з місцевими героями, з місцевими традиціями. Дитину вчать розуміти, ким вона є, пізніше її почуття патріотизму розширюється до містечка, згодом до воєводства, і врешті – до держави загалом [1, с. 41].

Всі ми сьогодні глибинно усвідомлюємо, що виховання громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою рисою українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини. Ми також розуміємо, що жодна групова ідеологія не повинна мати

переваг і підтримки з боку учасників навчально-виховного процесу. Всі використовувані в ЗВО символи мають відповідати державним законам і загальнонародним цінностям. Визнання плюралізму ідеологій і політичних поглядів веде до формування в студентів здатності терпимо ставитись до поглядів інших людей, поважати чужі думки.

Боротьба сьогодні за нашу українську державність, активна інтеграція в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова демократичного суспільства передбачають орієнтацію на людину, націю, пріоритети національної культури, визначають основні напрями реформування навчання та виховання. Зазначені вище пріоритети в державі відкривають нові підходи до здійснення виховної діяльності зі студентською молоддю. Спонукаючи студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності, формування потужної хвилі національного патріотизму – справа, яка потребує серйозної підготовки і копіткої праці всіх, хто причетний до навчання і виховання в закладах вищої освіти України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Патріотичне виховання молоді: інформаційно-методичні матеріали до наради Ради ректорів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації Черкаської області / Укладачі: Ю. Г. Лега, О. О. Григор, А. І. Бойко, В. М. Лазуренко; Міністерство освіти і науки України, Черк. держ. технолог. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2009. 60 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти // http://schoolchem.ho.ua/ZavKab/NormD/1_7_nac_doktryna.pdf
3. Рішення Колегії МОН України «Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді» від 25.06.09 року. Протокол № 7/2-4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/
4. Указ Президента України № 286/2019 від 18 травня 2019 р. «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11>
5. Концепція національно-громадянського виховання студентів в Черкаському державному технологічному університеті // Офіційний сайт Черкаського державного технологічного університету. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chdtu.edu.ua/media/k2/attachments/концепція.pdf>
6. Лазуренко В. М. Головним завданням гуманізації технічної освіти в ЧДТУ є розвиток духовності студента у поєднанні з високим рівнем професійної культури // Часопис Черкаського державного технологічного університету. №1. 2014. С. 8–9.